

TUR237 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZCÜK TÜRLERİ

(1. HAFTA)

Sözcükler, dilin en temel yapıtaşı olan fonemlere morfemlerin belirli bir kural dâhilinde sıralanmasıyla ortaya çıkan, insanların duygu ve düşüncelerini aktarabilmesini sağlayan anlam birlikleridir. Sözcük terimi yerine *kelime*, *söz*, *leksik birim* ve *leksik yapı* terimleri de kullanılmaktadır. Saussure tarafından ise *gösterge* terimiyle karşılanmıştır. Saussure'ye göre gösterge, sürekli birbirini çağrıştıran, anımsatan iki yönlü bir ögedir. Göstergenin birinci yönü gösterilen (kavram), ikinci yönü ise, gösteren (ses)dir (Saussure 1985: 71). "Sözcük geleneksel dilbilgisi kuramının *en gözde* birimidir. Biçimbilgisi ve sözdizimi arasında sık sık çizilen ayırımın dayanağı ve sözlükbilimin ana birimidir" (Lyons 1983: 178).

Dilin temel yapı taşlarını oluşturan sözcük için çok sayıda tanım ve tasnif mevcuttur. "Sözcük nedir?" sorusuna verilmiş pek çok cevap olmakla beraber kısaca "Anlamı olan ses veya ses birliği" (Hatiboğlu 1978: 111), daha ayrıntılı olarak "Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi" (Korkmaz 2007: 144) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Sözcüklerin sınırlarının belirlenmesi, sınırları belirlenen sözcüklerin kategorilere ayrılıp sınıflandırılması dil çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle kelimenin genel geçer bir tanımını vermek ilk bakışta görüldüğünden daha güçtür. "Farklı ölçütleri kullanarak tanımlamaya çalışacak olursak kelime, ses açısından, vurgusu ve kelime aralarını gösteren sinyallerle birbirinden ayrılan, yazı dilinde araya konan bir boşlukla sınırları verilen ses birlikleridir. Biçim bilgisi açısından kelime, yapım ve çekime taban oluşturan, aldığı ekler kendi içinde bir birlik meydana getiren unsurlardır. Anlamsal ve sözlüksel açıdan sözlüklerde kodlanmış anlamın bağımsız en küçük taşıyıcısı; sözdizimi açısından ise cümlelerde yeri kaydırılabilen veya başkalarınca değiştirilebilen parçadır" (Demir ve Yılmaz 2012: 197).

Türkiye Türkçesinde ise sözcük türlerini araştırmacılar daha çok Arap ve Fransız gramerciliğinin etkisiyle belirlemeye çalışmışlardır. Yabancı araştırmacılardan J. Deny türleri ad, fiil ve edat olarak; Gronbech ve Kononov da isim ve fiil olarak ikiye ayırmıştır. Yerli

araştırmacılar genel olarak ya Aristo'nun tasnifine dayanarak *isim ve fiil* şeklinde ikiye ya da *isim, sıfat, zamir, zarf, fiil, edat, bağlaç ve ünlem* şeklinde sekize ayırmıştır. Günümüzde yapılan bu tasniflere eleştiriler yeni tasnif denemeleri de eklenmiştir. Bazıları şu şekildedir:

Mustafa Levent Yener, sözcük türlerini önce tür ve görev olarak birbirinden ayırır. Sözcük türlerini *ad ve eylem* olmak üzere iki grupta, sözcüğün dilsel görevlerini ise *adıl, önad, belirteç, ilgeç, bağlaç ve ünlem* şeklinde altı grupta inceler (2007: 606-623).

Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)* adlı çalışmada sözcükleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Boz 2012: 3-7) :

a. Sözlüksel biçimbirimler

Bağımsız sözlüksel biçimbirimler; ad, sıfat (ön ad), belirteç.

Bağımlı sözlüksel biçimbirimler; eylem.

b. Dilbilgisel (Görevsel) biçimbirimler

Bağımsız dilbilgisel biçimbirimler; adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem.

Bağımlı dilbilgisel biçimbirimler; işletimlikler ve türetimlikler.

Halil İbrahim Delice, cümleye tek başına bağımsız bir şekilde katılabilen ve tek başına cümle ögesi olabilen sözcük türlerini *asıl*; tek başına bağımsız bir şekilde cümleye katılamayan ve sadece sözcük öbeği içinde cümlede yer alabilen sözcük türlerini *uydu*; hem asıl hem de uydu sözcük olarak kullanılabilen sözcükleri ise *hem asıl hem uydu* terimleri ile adlandırmıştır. Delice, sözcük türlerinin cümle içinde sözcüklerin birbirleriyle olan "*sözlüksel*" veya "*dil bilgisel anlam*" doğrultusunda belirlenebileceğini söyleyerek şu şekilde sınıflandırmıştır (Delice 2008: 1-7):

a. Sözlüksel Anlamlı Sözcükler: *isim, zamir, sıfat, zarf, asıl fiil (eylem)*

b. Dil bilgisel Anlamlı Sözcükler: *yardımcı fiil, çekim edatı (ilgeç), bağlama edatı (bağlaç), ünlem edatı (ünlem), pekiştirme edatı.*

Yapılan bu sınıflandırma çalışmalarında sözcükler semantik (anlamsal), morfolojik (biçimsel) ve sentaks (söz dizimsel) açısından değerlendirilerek yapılmıştır. Bir sözcüğü tek bir açıdan incelemek doğru değildir. Çünkü aynı sözcük birden fazla tür içerisinde yer

alabilmektedir.

- *Hasta* adam yatağından kalkamadı. (sıfat)
- *Hastayı* taburcu edelim. (ad)
- Sınıfımıza *güzel* bir kız geldi. (sıfat)
- Ayşe, çok *güzel* konuşur. (belirteç)
- Ben *güzelden* anlarım. (ad)